

Izdatel'stvo F. Pavlenkova. SPb. Available at: <https://www.magister.msk.ru/library/philos/fullier1.htm> (rus).

13. Hantington S. (2004) Kto my? Vyzovy amerikanskoj nacional'noj identichnosti [Who are we? Challenges of American National Identity]. M. (rus).

14. Jung K.G. (1996). Dusha i mif: shest' arhetipov. Per. s angl. [Soul and myth: six archetypes. Translation from English]. K.: Gosudarstvennaja biblioteka Ukrainy dlja junoshestva. Available at: http://cpp-p.ru/wp-content/uploads/2015/08/f-8XT1NhfwdLIXdTJ0M_XLnBkZg.pdf (rus).

15. Shajan V. (1987). Vira predkiv nashykh [The Faith of Our Ancestors]. Ghamiljton (Kanada), 896 (ukr).

16. Shpet G. G. (1996). Vvedenie v jetnicheskiju psihologiju [Introduction to Ethnic Psychology]. SPb: Izd. dom "P.Je.T" i Izd. dom "Aletejja", 154 (rus).

УДК 167/168(075.8)

ORCID iD 0000-0002-8064-1515

Orcid ID: 0000-0001-7846-1489

ГЕРМЕНЕВТИЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ЗАСАДА СУСПІЛЬНИХ НАУК

*Оксана Дрожанова,
Ольга Ступак*

Суттєва зміна уявлень про зміст і методологію соціогуманітарного пізнання та формування нових методологічних парадигм посткласичного суспільствознавства передбачає поглиблення діалогу між філософською епістемологією та суспільними науками, опанування, зокрема, здобутків герменевтичної філософської традиції. У статті окреслено головні принципи філософської герменевтики на прикладі творчості Г.- Г. Гадамера з огляду на епістемологічні проблеми наукового дискурсу сучасної гуманітаристики. Показано важливість висвітлення в герменевтиці умов можливості розуміння.

Автор вважає за необхідне звернутися до головних принципів герменевтики на прикладі творчості Г.- Г. Гадамера з огляду на епістемологічні проблеми сучасного суспільствознавчого дискурсу.

Ключові слова: герменевтика, розуміння, герменевтичний досвід.

HERMENEUTICIZATION OF THE COGNITIVE PROCESS AS THE METHODOLOGICAL BASIS OF SOCIAL SCIENCES

*Oksana Drozhanova,
Olga Stupak*

A significant change the ideas about the content and methodology of socio-humanitarian knowledge and the formation of new methodological paradigms of post-classical social studies anticipates the deepening of the dialogue between philosophical epistemology and social sciences, in particular, mastering the achievements of the hermeneutical philosophical tradition. The article discusses the basic principles of philosophical hermeneutics on the example of

the works of H.G. Gadamer in the context of the epistemological problems of the modern humanities scientific discourse. The importance of highlighting the conditions of understanding in hermeneutics is shown.

The author considers it's necessary to refer to the main principles of hermeneutics on the example of H.G. Gadamer's works in view of the epistemological problems of contemporary social discourse.

The article points out that hermeneutics for Gadamer is first of all the practice that is realized as an activity of understanding of some texts. In general, hermeneutics, as a special method of humanitarian knowledge, turns to historical, aesthetic, linguistic studies, that is where it gives positive results.

For the hermeneutical method, it is important to find out the difference between natural science and humanitarian knowledge, as well as whether the methods of the natural sciences can be applied to humanitarian knowledge, or this knowledge relies on different methods. It should be emphasized that hermeneutics, as a method, is aimed at the uniqueness and exclusiveness of research subjects, unlike the natural sciences, that are focused on the universal things.

Keywords: *hermeneutics, understanding, hermeneutic experience.*

Початок ХХІ століття характеризується суттєвими зрушеннями в методологічних підходах сучасної науки, зокрема гуманітаристики. Стрижень цих змін визначається як «лінгвістичний поворот» у методологічній свідомості. Видатний український філософ С. Б. Кримський показує, що цей поворот пов'язаний «з переходом від аналізу суб'єкт-об'єктної взаємодії до знаково-символічного моделювання і самої реальності, і операціоналізації її образів у людській діяльності» [7, с. 179]. За С. Б. Кримським, «всяка репрезентація буття є мовною, і тому світ є доступним пізнанню як певний дискурс. Відповідно, проблема відношення свідомості до буття поглиблюється через дослідження відношення мови до систем референції, а аналіз ідей перетворюється у вивченні симеозісу об'єктів (тобто їх знакового подання в показниках шкал, приладів, результатах обчислюваних експериментів, математичній мові «книги природи»). Такий підхід висуває на передній план наукового пізнання процедури інтерпретації, які розкривають предмет дослідження множиною моделей та плюралізмом припущень» [7, с. 178]. Усі вказані явища змушують нас звернутися до розгляду здобутків філософської герменевтики ХХ ст. для з'ясування суті герменевтизації пізнавального процесу в сучасному суспільствознавстві.

Спадщина філософської герменевтики – це творчість В. Дільтея, М. Гайдеггера, Г.-Г. Гадамера, А. Уайхеда, П. Рікера, Ю. Габермаса та ін. В українській філософії науки проблеми наукового пізнання і проблеми розуміння активно розглядаються вже з середини 80-х років минулого століття, зокрема в роботах Є. К. Бистрицького, С. О. Васильєва, П. Ф. Йолоня, С. Б. Кримського, М. В. Поповича, Б. О. Парахонського та ін. [2; 3; 7–9; 11–14]. Останнім часом до дослідження взаємодії когнітивних практик у сучасних науках звертаються О. Ю. Антоновський, О. М. Кравченко, В. П. Мельник, Л. О. Мікешина, Л. В. Рижак, О. М. Шульга та ін. [1; 6; 10; 19].

У рамках статті видається необхідним звернутися до головних принципів герменевтики на прикладі творчості Г.-Г. Гадамера з огляду на епістемологічні проблеми сучасного суспільствознавчого дискурсу.

Класична герменевтика створена Ф. Шлейєрмахером і В. Дільтеєм як метод пізнання культурно-історичних явищ. Герменевтика як особливий метод гуманітарного знання звертається до історичних, естетичних, лінгвістичних досліджень, саме там вона дає позитивні результати. Для герменевтичного методу важливо з'ясувати відмінність між природничо-науковим і гуманітарним знанням, а також те, чи можна застосувати до гуманітарного

знання методи природничих наук або ж це знання спирається на відмінні методи. Слід наголосити, що герменевтика як метод спрямована на унікальність і неповторність предметів дослідження на відміну від природничих наук, увага яких фокусується на загальнозначущому.

Герменевтичний аналіз, як відомо, спирається на дослідження механізмів інтерпретації та розуміння тексту. Текст як форма дискурсу й цілісна функціональна структура тлумачиться як відкритий для безлічі смислів, що існують у системі соціальних комунікацій. Він постає в єдності явних і неявних невербалізованих значень, буквальних та вторинних прихованих смислів. Інтерпретація розглядається як механізм значеннєвого збагачення тексту, що здійснюється завдяки зануренню в контекст (особистісний, діяльнісний, культурний). Саме контекст задає ті інтерпретаційні рамки, які, з одного боку, обмежують значеннєвий простір тексту, дозволяючи відкинути несуттєві смисли, з іншого боку – розширюють його, збагачуючи новим розумінням зміст повідомлення. Інтерпретаційні схеми функціонують як: значеннєві, що включають у себе насамперед особистісні змісти, тобто мотивоване відношення до значення, форму включення значення в структуру свідомості особистості; культурні, що використовують наявні в культурі зразки; когнітивні, що містять у собі концептуальні схеми, знання й навички суб'єкта.

Основоположниками герменевтики завдання інтерпретатора вбачалося в тому, щоб зрозуміти текст спершу так само добре, як автор, а потім навіть краще, розуміння ж тлумачилось як процес, у якому ми із зовнішніх знаків розгортаємо внутрішній зміст: це розкриття цілісного смислу тексту й духовного світу його автора [10, с. 60–65]. Герменевти розглядають інтерпретацію як роботу мислення з розшифровки смислу, що стоїть за очевидним значенням. Однак саме цей прихований зміст, який і повинна «розшифровувати» інтерпретація, великою мірою залежить не тільки від кон-

текстуального багатства вихідного повідомлення, але й від складності та багатоплановості значеннєвої сфери особистості, що й дозволяє їй по-різному осмислювати вихідне повідомлення залежно від наявних у неї зразків аналізу та грамотного їхнього застосування [17, с. 4–5].

Великий внесок у розвиток ідей герменевтики належить видатному німецькому філософу Гансу-Георгу Гадамеру. Він є автором фундаментальних для герменевтичної традиції творів «Діалектична етика Платона», «Гегелівська діалектика», «Істина і метод». Продовжуючи починання М. Гайдегера, який позв'язував розуміння з його передумовами, Гадамер перетворює герменевтику з методології розуму в онтологію. Мислитель уважав, що у мистецтві, моральності, історичній традиції, тобто у всіх формах духовно-практичного освоєння світу людиною, ми маємо справу не тільки з об'єктивним пізнанням, але також із суб'єктивним переживанням істини, що має потребу у філософському проясненні. «Скрізь, де ми намагаємося збагнути світ, де відбувається подолання відчуженості, де здійснюється засвоєння, де видаляються незнання й незнайомство, скрізь здійснюється герменевтичний процес збирання світу в слово і в загальну свідомість. І навіть монологічна мова сучасної науки набуває суспільної реальності лише таким шляхом» [4, с. 14].

Герменевтика для Гадамера є передусім практикою, яка реалізується як діяльність з осмислення деяких текстів. «Герменевтика – це практика. Хто не може почерпнути з практики герменевтики її універсальну широту та її філософське виправдання, той, можливо, буде знаходити нові й нові методи, за допомогою яких можна досягти успіхів у науках, однак розумному застосуванню знання з їх допомогою не навчаться» [4, с. 8].

Отже, головним для герменевтики є виявлення загальних світоглядних перспектив виконання завдань, які виникають перед наукою і сучасністю, питань про спосіб людського існування, а не подолання

часткових хибних думок і помилок у застосуванні методології гуманітарно-історичних дисциплін як наук, які «розуміють». Тобто вона не зводиться до розробки методології розуміння текстів, а є свого роду філософським розумінням.

За Гадамером, предмет герменевтики визначається як сукупність знань про світ і буття в ньому, де розуміння постає способом існування людини, що пізнає та діє. Саме розуміння характеризується Гадамером як «досвід», бо дійсність не тільки пізнається теоретично, а й випробовується людиною життєво-практично. Тому при освоєнні світу мова може йти не просто про пізнання, а про досвід світу, який включає в себе безпосередні переживання («досвід життя»), різні форми опосередкованого практичного та есхатологічного освоєння реальності («досвід мистецтва», «досвід історії») [5]. Як наголошує Б. Л. Губман, погляди Гадамера «визначаються ідеєю універсальності герменевтичного досвіду, який історичний за своєю природою. ... Герменевтичний досвід, що ототожнюється ним з історичним, виглядає, таким чином, універсальною умовою будь-якої діяльності, що не може бути редукована до її конкретних, наповнених смислом форм» [12, с. 193–194].

Оскільки людське буття є завжди «буття-у-світі», то світ із самого початку «перевитлумачується», а реальність, на яку спрямоване пізнавальне зусилля суб'єкта, завжди є проінтерпретованою і певним чином освоєною реальністю. Це зумовлює принципову відкритість інтерпретації, яка ніколи не може бути завершеною, а також зв'язок розуміння тексту від самого інтерпретатора.

Гадамер уважав, що основні механізми формування досвіду закладені в мові, яка задає вихідні схеми орієнтації в світі. «Мова – це універсальне середовище, в якому здійснюється саме розуміння. Способом такого здійснення є витлумачення. ... І навпаки: проблема мовного вираження є проблемою самого розуміння. Кожне розуміння – це витлумачення, а кожне витлу-

мачення розгортається в середовищі мови, яка, з одного боку, прагне виразити у словах сам предмет, а з другого – є мовою самого тлумача. ... Витлумачення, достоту як і розмова, є колом, замкнутим у діалектиці питання й відповіді. У середовищі мови здійснюються справжні історично-життєві стосунки, які ми можемо назвати розмовою і в разі витлумачення текстів. Мовна характеристика розуміння – це конкретність дієво-історичної свідомості. Радше те, що становить літературу, здобуло собі певну сучасність стосовно всякої сучасності. Розуміти її – означає не висновки робити про зникле життя, а самим по собі бути причетними до сказаного» [5, с. 359–361]. Існування в мові й відкритість історії характеризуються Гадамером як дві основні характеристики досвіду. «Часовість досвіду означає його розімкненість по відношенню до майбутнього. І через цю обставину досвід принципово неповний і відкритий можливій події, її появи. Але будь-яка подія, те, що трапляється, приходячи в культурно-історичний світ, повинно бути розпізнане і назване за допомогою мови, нарративно описане» [12, с. 196–197].

Позиція Гадамера передбачає, що допонятійні та дорефлекторні форми розуміння реалізуються на рівні передрозуміння і лежать в основі теорії пізнання, постаючи попередніми формами знайомства зі світом, що передує рефлексивно-теоретичному його освоєнню.

Гадамер пов'язує передрозуміння з традицією, в якій живе кожний дослідник, інтерпретатор, закликає звернути особливу увагу на традиції, вважаючи, що саме вони задають передвизначеність передрозумінню, є способом буття останнього. На його думку, традиція є попередньою умовою існування людини, тією ланкою, навколо якої та завдяки якій структурується буття в його історичності, що вимагає з'ясування місця і ролі традиції як у самому історичному процесі, так і в пізнавальній діяльності людини, де істина не є характеристикою пізнання, але виступає характеристикою самого буття. Вона як така може

лише відкриватися осмисленню, «що розуміє», «здійснюватися». Розуміння тексту постає тут як екзистенційна подія людського життя, осмислення попередньої культури – форми самоосмислення індивіда і суспільства. Саме вкорінення в традицію, причетність її до буття як суб'єкта, так і об'єкта розуміння, є онтологічною умовою останнього [5, с. 19]. Традиція постає, за Гадамером, тою ланкою, яка супроводжує досвід, що наповнює акти дієво-історичної свідомості. З погляду мислителя, онтологія присутності людини в традиції зовсім не усуває необхідності усвідомлення того факту, що рефлексивна діяльність безперервно вторгається в її межі, коригуючи смисловий зміст. «У дійсності традиція завжди є точкою перетину свободи й історії як таких» [5, с. 334]. Природне перебування в традиції, на думку Гадамера, підриває позиції прихильників сцієнтистського методологізму, проте зовсім не означає необхідності відречення від свободи та розуму.

На відміну від попередньої герменевтики, що розділяла розуміння, витлумачення (інтерпретацію) і прикладання (аплікацію) як самостійні процеси, Гадамер обстоює їх єдність, наголошує на тому, що розуміння можливе лише як прикладання – співвідношення тексту з культурою і мисленням, досвідом інтерпретатора. При цьому «передсуд», забобони не є цариною заблудження і перепоною розуму, а навпаки, сприяють розуму, забезпечують максимальне загострення інакшості тексту щодо інтерпретатора, трансляцію досвіду від покоління до покоління, континуум традицій. Отже, інтерпретація тексту складається не з відтворення первісності тексту, а з відтворення його заново. Кожний акт інтерпретації – це момент здійснення історії, традиції, діалог минулого і сьогодення, де

важливо не лише сформулювати питання, а віднести його до себе. Гадамер стверджує, що запитування породжується у фінальній інстанції тим, хто запитує, чи то текст або історична ситуація, оскільки воно передбачає певну смислову цілісність, з якої й виростає питання. Гадамер розробив концепцію традиції, наголошує Н. В. Мікешина, розглядаючи «подію традиції» як наявність історії в сучасності. Знання створюється в рамках традиції, і саме осягнення істини, її проблематизація мають часову структуру. Перебування всередині традиції, причетність до спільного смислу – важлива передумова розуміння, яка передбачає взаємодію смислів, «злиття горизонтів» автора й інтерпретатора [10, с. 69–70].

Прагнення Гадамера з'ясувати умови можливості розуміння за умови збереження цілісного людського досвіду й життєвої практики та його ідеї про мову як середовище герменевтичного досвіду і сьогодні є засадничими для нового бачення суб'єкта соціального пізнання, а також для осмислення постнекласичних тенденцій сучасної науки. У світлі сказаного не можна не погодитись із думкою видатного бельгійського фізика, лауреата Нобелівської премії, фундатора постнекласичних уявлень про світ Іллі Пригожина: «Сучасна наука в цілому стає все більш нарративною. Раніше існувала чітка дихотомія: соціальні, переважно нарративні науки – з одного боку і власне наука, орієнтована на пошук законів природи, з іншої. Сьогодні ця дихотомія руйнується» [15, с. 51]. Сьогодні як гуманітарні, так і природничі науки потребують герменевтичної рефлексії, щоб з'ясувати підстави й межі власних теоретичних побудов та зумовленості останніх передумовами історичного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоновский А. Ю. Коммуникативная философия знания : от теории коммуникативных медиа к социальной философии науки [Текст] / А. Ю. Антоновский. – М. : ИФ РАН, 2015. – 168 с.
2. Быстрицкий Е. К. Научное познание и проблема понимания [Текст] : моногра-

фія / Е. К. Быстрицкий. – К. : Наукова думка, 1986. – 136 с.

3. Васильев С. А. Синтез смысла при создании и понимании текста [Текст] : монография / С. А. Васильев. – К. : Наукова думка, 1988. – 240 с.

4. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного [Текст] : Пер. с нем. / Г.-Г. Гадамер. – М. : Искусство, 1991. – 367 с.

5. Гадамер Г.-Г. Истина і метод [Текст] : пер. з нім. / Г.-Г. Гадамер. – К. : Юніверс, 2000. – 464 с.

6. Кравченко О. М. Герменевтика космофізики / О. М. Кравченко // Людина і культура в умовах глобалізації / Збірник наукових статей. – К. : ПАРАПАН, 2003. – С. 268–282.

7. Кримський С. Запити філософських смислів / С. Кримський. – К. : Парапан, 2003. – 240 с.

8. Крымский С. Б. Эпистемология культуры : введение в обобщенную теорию познания [Текст] / С. Б. Крымский, Б. А. Парахонский, В. М. Мейзерский. – К. : Наукова думка, 1993. – 216 с.

9. Крымский С. Б. Научное знание и принципы его трансформации [Текст] : монография / С. Б. Крымский. – К. : Наук. думка, 1974. – 206 с.

10. Микешина Л. А. Диалог когнитивных практик. Из истории эпистемологии и философии науки / Л. А. Микешина. – М. : РОССПЭН, 2010. – 575 с.

11. Парахонский Б. А. Стиль мышления. Философские аспекты анализа стиля в сфере языка, культуры и познания [Текст] / Б. А. Парахонский. – К. Наукова думка, 1982. – 118 с.

12. Поль Рикёр: Человек – общество – цивилизация. Современная философия [Текст] / Под общ. ред И. С. Вдовиной. – М. : Канон+, 2015. – 392 с.

13. Попович М. В. Доказательство и понимание [Текст] : монография / М. В. Попович, С. Б. Крымский, А. Т. Ишмуратов и др. – К. : Наукова думка, 1986. – 312 с.

14. Попович М. В. Раціональність і виміри людського буття [Текст] / М. В. Попович. – К. : Сфера, 1997. – 290 с.

15. Пригожин И. Философия нестабильности [Текст] / И. Пригожин // Вопросы философии. – 1991. – № 6. – С. 46–52.

16. Рикёр П. Герменевтика и психоанализ. Религия и вера [Текст] : пер. с фр. / П. Рикёр. – М. : Искусство, 1996. – 269 с.

17. Рикёр П. Герменевтика. Этика. Политика [Текст] : пер. с фр. И. С. Вдовиной / П. Рикёр. – М. : АКАДЕМІА, 1995. – 160 с.

18. Рікер П. Інтелектуальна автобіографія. Любов і справедливість [Текст] / П. Рікер; [Пер. з фр. В. І. Шовкуна та ін.]. – К. : Дух і літера, 2002. – 114 с.

19. Шульга Е. Н. Когнитивная герменевтика [Текст] : монография / Е. Н. Шульга. – М. : ИФ РАН, 2002. – 237 с.

REFERENCES

1. Antonovskij A. Ju. (2015). Kommunikativnaja filosofija znanija: ot teorii kommunikativnyh media k social'noj filosofii nauki [Communicative philosophy of knowledge: from the theory of communicative media to the social philosophy of science]. M.: IF RAN, 168 (rus).

2. Bystrickij, E. K. (1986). Nauchnoe poznanie i problema ponimaniya [Scientific knowledge and the problem of understanding]. K.: Naukova dumka, 136 (rus).

3. Vasil'ev, S. A. (1988). Sintez smysla pri sozdanii i ponimanii teksta [Synthesis of meaning in the creation and understanding of the text]. K.: Naukova dumka, 240 (rus).

4. Gadamer, G.-G. (1991). Aktual'nost' prekrasnogo. Per. s nem. [The relevance of the

beautiful. Trans. from Germ.]. M.: Iskusstvo, 367 (rus).

5. Gadamer, Gh.-G. (2000). Istyna i metod. Per. z nim. [Truth and Method. Trans. from Germ]. K.: Junivers, 464 (ukr).

6. Kravchenko O. M. (2003). Ghermenevtyka kosmofizyky [Hermeneutics of cosmophysics]. Ljudyna i kuljtura v umovakh ghlobalizaciji. Zbirnyk naukovykh statej. K.: PARAPAN, 268–282 (ukr).

7. Krymskij S. (2003). Zapyty filosofsjskykh smysliv [Inquiries of philosophical meanings]. K.: Parapan, 240 (ukr).

8. Krymskij S. B. (1993). Jepistemologija kul'tury: vvedenie v obobshhennuju teoriju poznaniya [Epistemology of culture: introduction to the generalized theory of knowledge]. K.: Naukova dumka, 216 (rus).

9. Krymskij S. B. (1974). Nauchnoe znanie i principy ego transformacii [Scientific knowledge and the principles of its transformation]. K.: Nauk. dumka, 206 (rus).

10. Mikeskina, L. A. (2010). Dialog kognitivnyh praktik. Iz istorii jepistemologii i filosofii nauki [The dialogue of cognitive practices. From the History of Epistemology and Philosophy of Science]. M.: ROSSPJeN, 575 (rus).

11. Parahonskij B. A. (1982). Stil' myshlenija. Filosofskie aspekty analiza stilja v sfere jazyka, kul'tury i poznaniya [Style of thinking. Philosophical aspects of style analysis in the field of language, culture and cognition]. K.: Naukova dumka, 118 (rus).

12. Pol' Rikjor. (2015). Chelovek – obshhestvo – civilizacija. Sovremennaja filosofija [Man – Society – Civilization. Contemporary Philosophy]. I. S. Vdovina [Ed.]. M.: Kanon+, 392 (rus).

13. Popovich, M. V. (1986). Dokazatel'stvo i ponimanie [Proof and understanding]. K.: Naukova dumka, 312 (rus).

14. Popovych M. V. (1997). Racionalnistij i vymiry ljudsjkogho buttja [Rationality and dimensions of human being]. K.: Sfera, 290 (ukr).

15. Prigozhin I. (1991). Filosofija nestabil'nosti [Philosophy of instability]. Voprosy filosofii, № 6, 46–52 (rus).

16. Rikjor P. (1996). Germenevtika i psihoanaliz. Religija i vera. Per. s fr. [Hermeneutics and psychoanalysis. Religion and Faith. Trans. from fr.]. M.: Iskusstvo, 269 (rus).

17. Rikjor P. (1995). Germenevtika. Jetika. Politika. Per. s fr. [Hermeneutics. Ethics. Politics. Trans. from fr.]. M.: AKADEMIA, 160 (rus).

18. Riker P. (2002). Intelektualjna avtobioghrafija. Ljubov i spravedlyvistj. Per. z fr. [Intellectual autobiography. Love and Justice. Trans. from fr.]. K.: Dukh i litera, 114 (ukr).

19. Shul'ga E. N. (2002). Kognitivnaja germenevtika [Cognitive hermeneutics]. M.: IF RAN, 237 (rus)